

Fakihler Açısından Fakirlikle Mücadele

Muhammed Rıza Yusufi

Özet

Bu makalenin hedefi, fakihlerin fakirlikle mücadele şekillerine, özellikle mutlak fakirlik hakkındaki görüşlerine ulaşmaktır. Bu yüzden, fakirlikle mücadele hükmü, zenginlerin ve devletin fakirlik karşısındaki vazifeleri, bu sorumluluğun sınırı, mutlak fakirliğin diğer fakirlik katmanlarına oranla, öncelikte tutulması veya tutulmaması gibi soruların cevabı, bu makalenin hedefleri arasındadır.

Konunun Zeminesi

Toplumlar her zaman fakirlik olgusundan sıkıntıya düşmüşlerdir. Endüstriyel devrimden sonra, beşerin yetenekleri görülmemiş bir şekilde artmıştır. Ama işçiler, birçok mahsulü pazara çıkarmak için ağır işlerde çalışarak fabrikanın çarkını çevirirken, kendileri hatta en düşük imkânlardan bile mahrumlardı. Bu şartlarda fakirlik, daha fazla acı ve daha fazla sıkıntılarla iç içe geçmiştir. O asrın faciaları, muhalif fikirlerin meydana çıkmasına sebep oldu. Marksizm düşüncesi böyle bir atmosferin en temel ve en geniş sonucuydu.

Diğer taraftan işçiler ve mahrumlar, bitmez tükenmez bir gayretle kendi insani haklarına ulaşmak için çaba sarf ettiler. Günümüzde kapitalist düzen, birçok iniş çıkıştan sonra, sosyal güvenlik düzenini şekillendirerek, büyük ölçüde toplumun mahrumlarının dert ve sıkıntılarını azaltmada başarılı olmuştur.

Kapitalist düzenin bu başarısı, rakip ekolleri şu soruya yönlendirdi, kendilerinin fakirliğe karşı düşüncesi nasıldı ve bu fenomenin yok olması için hangi araçları tasarlamıştı. Müslüman düşünürler, özel ilgi ve alakayla bu sorunun -fakirlik ve geri kalmışlık sorusunun- peşinden gitmişlerdir. Çünkü bütün Müslüman toplumlar, gelişmemiş ülkeler kategorisindedirler. Fakirlik ve geri kalmışlık bu ülke halklarına sıkıntı vermektedir. Bu yüzden bazıları tarafından İslam suçlanmış ve bu toplumların fakirlik sebebini, onların inançlarının sonucu bilmişlerdir.

Bunun için İslam ve Müslümanların bu olay hakkındaki bakış açısının incelenmesi zorunludur. İslam tarihinde fakihler, din âlimlerinin en karakteristik şahısları olmuştur. İslam ahkâmının keşfedilmesi ve

açıklanması sorumluluğunu üzerlerine almışlardır. Onlar, İslam ve hal-kın irtibat halkası sayılmışlardır. Zaman içerisinde, dini telakkilerin oluşmasında önemli rol oynamışlardır.

Bu yüzden onların, fakirlik olgusuna bakış açıları ve mücadele şekillerini araştırmak, önem arz eder. Bu makalede fakihlerin, fakirliğe bakış açıları ve aşağıdaki sorular hakkındaki görüşlerini ortaya çıkarmak için çaba sarf edilmiştir. Fertlerin ve toplumdaki grupların sahip olduğu şartlar nelerdir ve fakirlik ve mahrumiyete duçar olma sebepleriyle mücadelede, nasıl bir hükme sahiptir? Acaba fakirlikle, özellikle fakirliğin haşin çehresiyle (mutlak fakirlik) mücadeleyi zorunlu bilecek, özel bir hassasiyetle takip etmişler midir veya onu, müstehap işler zümresinden mi bilmişlerdir?

Fakirliğin ortadan kaldırılmasını zorunlu bilmeleri halinde, acaba bu görev, fakirliği yok etmek için elindeki imkânları değerlendirmesi gereken devlete mi aittir, yoksa herkesin, bütün zenginlerin de vazifesi midir? Yine fakirliğin ortadan kaldırılmasını zorunlu bilmeleri halinde, devletler, fakirliği yok etmeyi öncelikli siyasetleri olarak görmez veya bunu başaramazlarsa, fakirlikle mücadelenin sınırı nereye kadardır olacaktır? Acaba devlet, belirli vergiler fakirler için yeterli olmadığı takdirde, koyulan yeni vergilerle mücadele yolunu seçebilir mi veya milli kaynaklardan yaptığı kesintilerle, fakirlikle mücadele edebilir mi? Aynı

şekilde zenginlerin verdikleri vergiler yeterli olmadığı zaman, bu sorunun çözülmesi için kendi varlıklarından mı vermek zorundadırlar?

“

Zenginlik kaynaklarının ele geçirilmesi ve temel varlıkların paylaşımı, fakirlik olgusunun şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Zenginlik kaynakları, halktan özel bir grubun eline geçecek şekilde paylaşılırsa, neticesi fakirlik ve yoksulluk olacaktır.

”

Fakirlikle Mücadelenin Aşamaları

Fakirlikle ilgili her bakış açısı, üç aşamada ele alınabilir:

1- Zenginlik Kaynaklarının Birleşimi ve Temel Varlıkların Paylaşımı

Zenginlik kaynaklarının ele geçirilmesi ve temel varlıkların paylaşımı, fakirlik olgusunun şekillenmesinde önemli bir role sahiptir. Zenginlik kaynakları, halktan özel bir grubun eline geçecek şekilde paylaşılırsa, neticesi fakirlik ve yoksulluk olacaktır. Bu yüzden Myrdal¹, Griffin², Enrigue³ ve Todaro⁴ gibi gelişimci ekonomistlerden bir gruba göre fakirliği ortadan kaldıran ve temel ihtiyaçların giderilmesini hedef edinen stratejiler, zenginlik kaynakları ve mal varlıklarını kendi programlarının merkezinde bulundurmalarıdır.

¹ Gunnar Myrdal, Tarhi Barai Mubareze ba Fakr-i Cihani, Babek Kahramani tercümesi, Emir Kebir, 1355, s. 57.

² Keith Griffin ve Jeffrey James, İntikal be To - siei Adilane, Muhammed Rıza Re'feti tercümesi, Vezaret-i Umur-i Harici, 1368, s. 12.

³ Luis Enrigue, age.

⁴ Michael Todaro, Tovsiei İktisadi der Cihan-i Se - vom c. 1, Gulamali Fercadi tercümesi, Sazman-i Bername ve Budçe, 1358, s. 250-251.

2- Üretim Faktörlerinin Payı

Fakirliğin şekillenmesinde, üretim faktörlerinin payı önem arz eder. Ekonomik faaliyetlerin mekanizması ve ekonomik özgürlüğün dairesi, üretim faktörleri payını, sermaye ve iş gücü gibi iki pazarda belirleyicidir. Örneğin, 18 ve 19. asrın endüstriyel toplumları, kapitalistlerin sınırsız ve mutlak devri olarak adlandırılabilir. Sözleşme özgürlüğü, onların şartlarını işçilere yükliyordu. Sonuç olarak işçilerin emekleri en düşük seviyede belirleniyordu. Öyle ki o asrın yazarlarından biri şöyle yazıyor: “Eğer yiyecek bir şey bulmak isteseler, ekmekten daha başka tatsız fakat bedeni 48 saat ayakta tutacak başka bir yiyecek yoktu. Halk, iki günde bir yemek yemek zorunda kalıyordu.”⁵

Birçok işçiden kötü niyetle istifade edilip, hakları gasp ve ihlal ediliyordu. Bu konu farklı şekillerde o devrin yazarları tarafından tasvir edilmiştir. Her yaşta çocukların sağlıksız şartlarda, kadın ve erkeklerin uzun süreli zor işlerde düşük ücretlerle çalıştırılması ve kötü iş koşullarından kaynaklanan hastalık ve zorlukların hepsi, yapılan sözleşmelerdeki kurlsız özgürlüğün sonuçlarındandır.

Jan Baptiste Say, klasik Fransız ekonomist, İngiltere’yi ziyaretinde (miladi 1815) işçilerin sahip oldukları zor şartları şöyle anlatıyor: “Bir işçi, övgüye değer olan bütün zahmetleri göz önünde bulundurulduğunda, kendisinin ve aile fertlerinin zorunlu ihtiyaçlarının dörtte üçünü ve bazen de yarısından fazlasını temin edememektedir.”⁶

Pazarın işleyiş tarzı, o pazardaki arz-talep esasına dayalı olarak denge noktasını

gösterir. Fakat bu denge noktasının, asgari geçimle uyumlu olup olmadığı bu işleyiş tarzının görevi değildir. Buna göre pazarın işleyiş tarzı, ekonomik özgürlüğün sınırı ve devletin ekonomik alandaki varlığı, fakirlik olgusunda etkilidir.

3- Yeni Baştan Paylaşım

İktisat çarkı hareket ettiği ve iktisadi faaliyetler şekillendiği zaman, üretim sebeplerinden her biri, toplumun iktisat mekanizmasıyla uyumlu olan bölümü kendine ayırarak, gelir sahibi olur. Bununla kimsesizler, özürü ve aciz aile reisleri veya bu çarka dâhil olmadıkları için iş arayan sağlıklı ama işsiz fertlerin, iktisadi faaliyetlerde payları yoktur. Bir grup da, iktisadi faaliyete dâhil olmalarına rağmen bazı sebeplerden dolayı, naçiz bir pay alabilirler ki günlük geçimleri için bile yeterli değildir.

Sonuçta mezkûr gruplar, fakir ve yoksulluğa duçar olurlar. Bu aşamada gelir dağılımı ve verimli içtımai gelir temin düzeninin şekillenmesinin zarureti ortaya çıkıyor. Her çeşit ekonomik düzen, kendi ekonomik şartları ve bakış açısına dayanarak, meydana gelen sorunla mücadele için verimlilik açısından farklı şekillerde özel yöntemler geliştirir.

Adı geçen üç aşama içerisinde, üretim payı ve temel varlıkların bir elde toplanması aşamaları, fakirliğin ortaya çıkmasıyla ilişkilidir. Üçüncü aşama da toplum içinde şekillendikten sonra fakirlikle mücadeleden bahseder. Bu yüzden fakirlik olgusuna karşı bir ekol veya mecmuanın görüşlerine bütünüyle ulaşmak, her üç aşamanın da incelenmesine muhtaçtır.

Bu makalede üçüncü aşamadan bahsedilir. Bu yüzden araştırma konusu, fakihler

⁵ Scharl Jill ve Scharyl Reest, Tarih-i Akaid-i İktisadi, Kerim Sencabi tercümesi, Danışgah-i Tahran, 13, s. 245-246.

⁶ Age, s. 270-271

Pazarın işleyiş tarzı, o pazardaki arz-talep esasına dayalı olarak denge noktasını gösterir. Fakat bu denge noktasının, aşgari geçimle uyumlu olup olmadığı bu işleyiş tarzının görevi değildir. Buna göre pazarın işleyiş tarzı, ekonomik özgürlüğün sınırı ve devletin ekonomik alandaki varlığı, fakirlik olgusunda etkilidir.

açısından fakirliğin ortadan kaldırılmasıdır. Bu araştırma, iki başlıkta düzenlenmiştir. Birinci başlıkta, özel bir fakirliğe vurgu yapmadan fakihlerin genel anlamda fakirliği ortadan kaldırmakla ilgili görüşleri incelenmiştir. İkinci başlık, mutlak fakirliğe odaklanmıştır. Birinci başlık incelendikten sonra akla şöyle bir soru gelebilir; acaba fakihler, fakirlikle mücadelede, önceliği fakirliğin en haşın çehresi olan mutlak fakirliğe vermişler midir?

Fakihler Açısından Fakirlikle Mücadele

Fıkıhın çeşitli konuları incelendiğinde görülür ki, fakihler açısından fakirlikle mücadele, zenginlerin ve din devletinin vazifeleri olarak iki alanda söz konusu edilir. Bu yüzden fakihlerin görüşlerini elde edebilmek için iki alanın düzenlenmesini yapıyoruz.

1- Zenginlerin Fakirlere Karşı Görevleri

Zenginlerin vazifesi, ihtiyari/isteğe bağlı ve ilzami/zorunlu vazifeler diye ikiye ayrılabilir. İhtiyari vazifelerden maksat, dinin, fakirler ve mahrumlara yardım için beyan ettiği müstehap hükümlerdir. Onları yapan için uhrevi sevaplar karar kılınmıştır. Borç, vakıf, sadaka, miras bunlardandır. İhtiyari vazifelerin bir diğer türü de Müslümanların kendi istekleriyle kendilerine gerekli gördükleri vazifelerdir; bir insanın kendi hacetlerinden birine ulaşmak için yoksulu doyurmak (veya diğer ihtiyaç sahiplerine yardım türleri) gibi adak adaması buna bir örnektir.

Adak, adandıktan sonra her ne kadar yerine getirilmesi farz olsa da, aslı isteğe bağlı olduğu için ihtiyari vazifelerden sayılır.

İlzami vazifelerden maksat, mukaddes şeriatın, zenginlere farz kıldığı vazifelerdir.

Zenginlerin vazifesi, ihtiyari/isteğe bağlı ve ilzami/zorunlu vazifeler diye ikiye ayrılabilir. İhtiyari vazifelerden maksat, dinin, fakirler ve mahrumlara yardım için beyan ettiği müstehap hükümlerdir. Onları yapan için uhrevi sevaplar karar kılınmıştır. Borç, vakıf, sadaka, miras bunlardandır. İhtiyari vazifelerin bir diğer türü de Müslümanların kendi istekleriyle kendilerine gerekli gördükleri vazifelerdir; bir insanın kendi hacetlerinden birine ulaşmak için yoksulu doyurmak (veya diğer ihtiyaç sahiplerine yardım türleri) gibi adak adaması buna bir örnektir.

Zekât, humus, mali kefaretlar bu cümledendir.

a) Zenginlerin Mali Vazifeleri

Zekât, Müslümanların en meşhur mali farzlarındandır. Onun kaynakları ve dairelerinden sarf-ı nazarla özellikle fakir ve yoksullar, sekiz kullanım yerinden sayılırlar. Humus da mali farzlardan olup harcama yerlerinin yarısı fakir seyyitler içindir. Ramazan ayının fitre zekâtı da mali farzlardan olup onun da harcama yerleri fakirlere özeldir. Fitre zekâtının verilme ölçüsü, şehir halkının genel yiyeceğidir.

İslam, bazı günahlar ve hatalar için kefaretlar denilen mali cezalar belirlemiştir. Fakir ve muhtaçları yedirmek veya giydirmek, birçok günahın kefaretidir. Kefaretlar dört çeşittir. Birincisi, meretebe kefaretidir. Meretebe kefaretlarından maksat şudur; belirtilen ilk ceza yerine getirilmelidir, bu ceza yerine getirilemezse yine belirtilen ikinci ceza yerine getirilmelidir. Meretebe kefaretlari üç yere şamil olur; zihar ve kasıtsız katlin cezası, bir köle azat etmek, buna gücü olmazsa ara vermeden iki ay oruç, buna da gücü olmazsa altmış fakiri doyurmaktır. Ramazan ayında, öğlenden sonra orucunu bozan şahsın cezası,

on fakiri doyurmaktır. Eğer bu mümkün olmazsa üç gün oruç tutmalıdır.

Kefaretların ikinci çeşidi, muhayyere'dir (seçmekte serbest olmak). Muhayyere kefaretlarından maksat, hata yapan şahsın cezaları arasında seçim yapabilmesidir. Ramazan ayında orucunu yiyen, adağını yerine getirmeyen veya sözünde durmayan ve matemde saçlarını yolan şahıslar, köle azat etmeli veya iki ay oruç tutmalı ya da altmış fakiri doyurmalıdır.

Kefaretların üçüncü çeşidi, muhayyere ve mürettebe kefaretidir. Yeminin bozan veya matemde saçını yolan ve turnaklarıyla yüzünü yaralayan kadın veya çocuğunun ya da eşinin yasında elbisesini parçalayan kişi öncelikle bir köle azat etmeli veya on fakiri doyurmalı, giydirmelidir. Bunlardan hiçbirisi mümkün olmazsa üç gün oruç tutmalıdır.

Dördüncü çeşit, cem kefaretidir. Bir şahsın, bir mümini kasıtlı ve bilerek öldürdüğü zamandır. Aynı şekilde ramazan ayında haram yolla orucunu bozan şahs, bir köle azat etmeli, iki ay oruç tutmalı ve altmış fakiri doyurmalıdır.⁷

⁷ Seyyit Ruhullah Humeyni, Tahriru'l-Vesile, c. 2, s. 125-126.

Dördüncü çeşit kefarete, fakirlerin sahip oldukları özel konumu gösterir. Mürettebe ve muhayyere kefaretinde yaygın olan, fakirleri doyurmaktır. Başka bir farz ve vazife de şudur ki, eğer bir şahıs, yemek yemek zorunda kalırsa, onu doyuracak şahıs için, onu bu zorunlu durumdan kurtarmasının farz olmasıdır.

b) Zenginlerin Gönüllü Olarak Yaptıkları Yardımlar

Mahrum ve muhtaçlara yardım, vurgu yapılan müstehaplardan ve yüce dini değerlerden olup, fıkıh ilminde bu yönde çalışan kurumların hükümlerini beyan için kitaplar ve bablar mevcuttur. Borç, bu kurumlardan bir tanesidir. Sahib-i Cevahir'in söylediği gibi, borç vermenin fazileti hakkında mütevatir dini hükümler gelmiştir. Bu büyük fazilet ve sevap, ihtiyaç sahiplerine yardım ve onların sorunlarını halletmek sebebiyledir.⁸

Vakıf da temel dini sünnetlerdendir, hayırların ve yardımların büyük bir bölümü bu yolla gerçekleşir. Vakfın çeşitleri ve hükümleri, fıkhıta beyan edilmiştir. Onlardan bir tanesi, genel olarak kamu maslahatına olan vakıf ve özel olarak fakirler için yapılan vakıftır.

Sadaka da, Müslüman toplumlarda sabit kurumlardandır. Sahib-i Cevahir, onu şöyle anlatıyor: "Onun vurgulanan müstehaplardan

⁸ Muhammed Hasan Necefi, Cevahiru'l-Kelam, c. 25, Daru'l-Kutubi'l-İslamiye, 1. baskı, s. 1-4.

M

ahrum ve muhtaçlara yardım, vurgu yapılan müstehaplardan ve yüce dini değerlerden olup, fıkıh ilminde bu yönde çalışan kurumların hükümlerini beyan için kitaplar ve bablar mevcuttur. Borç, bu kurumlardan bir tanesidir.

olması tevatür haddindedir. Öyle ki sadakanın müekked müstehaplığı Şia mezhebinden ziyade, İslam dininin zaruriyatından sayılabilir. Birçok rivayette, Allah katındaki değerine vurgu yapılmış ve verilen sadakanın fakirin eline ulaşmadan Allah'ın eline ulaşacağı söylenmiştir.⁹

Zenginler için miraslarının üçte birini vasiyet etmek müstehaptır. Miras, hem kamu maslahatı hem de fakirler için kullanılır. Adak her ne kadar farzlardan olsa da, aslı ihtiyari olduğu için farz olması kişinin kendi ihtiyarıyla, kendini zorunlu kılmasıyla olur. Bu yüzden ihtiyari emirler grubunda zikredilmiştir. Adak, meşru yerler için geçerli olduğundan adak edilmesinden dolayı yapılan iş, caiz ve müstehaptır.

Fakir ve yoksulları doyurmak, sahipsiz aile kızlarının çeyizlerini temin etmek, zorda kalanların borcunu ödemek vs. adağın gerçekleştiği yerlerdir.

Belirli hak, başlıca müstehaplardandır. Kuran-ı Kerim, doğru ve iyi insanları şöyle anlatıyor:

⁹ Age, c. 28, s. 122.

“Ve öyle kişilerdir onlar ki mallarında malûm bir hak var. İsteyene ve mahrûm olana.”¹⁰

Belirli hak şunu temsil eder, insan, her ay, her hafta veya her gün mali gücüne göre malum bir miktarı kendine zorunlu kılmalı ve bu yolla sürekli bir şekilde ihtiyaç sahiplerine yardım etmelidir.

Belirli hakkın fazileti hakkında birçok hadis rivayet edilmiştir. Öyle ki bazılarına göre merhum Saduk (r.a) belirli hakkın farz olduğunu kabul etmiştir. Fakat merhum Saduk'un dışındaki fakihler arasında belirli hakkın müstehap oluşunda ihtilaf yoktur.

Cevahir'in sahibine göre, belirli hakkın nasslarına müracaat ettikten sonra bu hadislerden farz ihtimali çıkaran bir şahıs, gerçekte o hadisleri tam anlayamamıştır ve fetva yetkisine de sahip değildir.

Saduk'a atfedilen nispet, doğru değildir. Çünkü merhum Saduk, sadece hadislerin içeriğini nakletmiştir. O, belirli hak ayetini beyan ettikten sonra şöyle söylüyor: “Belirli hak, zekâtın farklıdır. O, insanın mali gücüne göre kendini vermeye zorunlu kıldığı bir miktar maldır. Sonuç olarak merhum Saduk'un sözü hiçbir şekilde ona nispet edilen şeyle uyumlu değildir.”¹¹

Müstehaplardan bir diğeri de hasat hakkıdır. Kuran şöyle buyuruyor:

“...Meyve verince meyvelerinden yiyin, devşirme günü hakkını da isrâf etmemek şartıyla verin.”¹²

Bazılarına göre bu hak, farz olan zekâtın kendisidir. Ama birçok hadiste bu hak, zekâtın

dışında tanıtılmıştır. Maksat, ihtiyaç sahipleri varken toplanan meyve veya ele gelen mahsulden ona verilmesidir. Belirli ve sabit bir miktarı yoktur.

Bazılarına göre hasat hakkı, zekât Müslümanlara farz kılınana kadar farz hükme sahiptir ama zekât ayeti nazil olduktan sonra onun hükmü kaldırıldı.¹³

Merhum Şeyh Saduk, *Hilaf* kitabında hasat hakkının farz olduğunu kabul etmiştir. Merhum Seyyid Murtaza da İntisar'da, müstehap oluşuna hükmettikten sonra, farz ihtimalini de uzak görmemiştir. Ama Hadaik'te müstehap oluşu için şöhet iddiasını nakletmiştir.¹⁴

Şeyh Ensari de mezhebin istikrarı iddiasında bulunmuştur.¹⁵ Cevahir'in sahibi ise, sire-i kat'îye kaidesiyle müstehap olduğu iddiasında bulunmuştur.¹⁶

2- Fakirliğe Karşı Devletin Görevi

Fıkhi kaynaklarda devletin mali kaynaklarını iki başlık altında toplayabiliriz. Birincisi, özel ve belirli harcama yeri olan kaynaklardır ki, şer'î hâkim onları bu harcama yerlerinde kullanmalıdır. Zekât, devletin önemli kaynaklarından bir tanesidir. Fakirler ve yoksullar, zekâtın harcanabileceği yerlerden biridir. Humus da mali kaynaklardan olup belirli harcama yerlerine sahiptir. Harcama yerleri imam hakkı ve fakir seyyidlerin hakkı olarak ayrılır. Fakihler bu konunun düzenlenmesiyle ilgilenmişlerdir.

¹³ Nasır Mekarim Şirazi ve yardımcıları, Tefsir-i N - mune, c. 6, Daru'l-Kitabi'l-İslamiyye, 7. baskı, 1361, s. 56.

¹⁴ Yusuf Behrani, el-Hadaiku'n-Nazire, c. 12, Müessesesi-i Neşr-i İslami, s. 12.

¹⁵ Murtaza Ensari, kitab-ı taharet, c. 2.

¹⁶ Muhammed Hasan Necefi, Cevahiru'l-Kelam, c. 15, s. 8.

¹⁰ Mearic, 24-25.

¹¹ Muhammed Hasan Necefi, c. 15, s. 10.

¹² Enam, 141.

Seyyid hakkı, ihtiyaçları gidermediği takdirde hâkim, yanında bulunan mallardan bunu telafi etmelidir. Şeyh, Mabsut kitabında¹⁷ İbn Berrac, Muhazzeb kitabında¹⁸, Muhakkik, Şera'i kitabında¹⁹, Sihreşti, Esbahu'ş-Şia kitabında²⁰, Yahya b. Said, el-Cami-ü li'ş-Şera'i kitabında²¹, Şehid-i Evvel, Beyan²² ve Durus kitabında²³ ve Allame, İrşadu'l-Ezhan kitabında²⁴ bu görüşü desteklemişlerdir. Gerçi Allame, el-Kavaid²⁵ ve Telhisu'l-Meram²⁶ kitabında bu görüş hakkında "Ala re'y" tabirini kullanmışlardır ki onun zayıflığına işaret eder. İbn İdris bu görüşün tek aşikâr muhalifidir. O, mutlak olarak bu görüşü reddetmiştir. Ona göre, fakir seyyidlerin hakkı, humsun yarısıdır ve bu miktar onların ihtiyaçlarından az veya çok olsun, fakir seyyidler için harcanır. Seyyid hakkı, onların ihtiyaçlarını gideremeyecek ölçüde olursa hâkimin, onların ihtiyaçları karşısında hiçbir sorumluluğu yoktur.²⁷

Buna göre fakihlerin meşhur görüşü olan beytülmalın fakir seyyitlerin ihtiyaçlarını gidermek için harcanması görüşünün kabulünde şöyle bir soruyla karşılaşılır, fakir seyyidlerin ihtiyaçları için hangi mallar harcanmalıdır? Bazılarına göre sadece fey gibi fakir ve yoksullar için belirlenen mallar bu yönde kullanılmalıdır. Bazılarına göre ise belirli harcama yerleri olmayan diğer mallar

da bu yönde kullanılabilir. Meşhur fakihler son görüşü desteklemektedir.

Devletin mali kaynaklarının ikincisi, belirli harcama yerleri olmayan kaynaklardır. Hâkim, Müslümanların-vatandaşın maslahatı için kullanabilir. Doğal olarak fakirliği ortadan kaldırmak, umumi maslahatlardan bir tanesidir. Ganimet, devlete ait mal varlıklarındandır. Ganimete ait en önemli yerlerden bir tanesi madendir. Savaş yoluyla devletin eline geçen topraklar olup devletin halkın mülküdür.

Bu topraklar hâkimin kontrolünde olup köprüler, camiler, memurlar ve askeri giderler gibi umumi maslahatlar için harcanır. Fey-ganimet de devletin ihtiyarında olan mallardandır. Haraç da feyin örneklerindedir. Şeyh Mabsut'ta, Muhakkik Şera'i'de, Allame Tezkire ve Muntaha'da haracın harcama yerlerini halkın-Müslümanların maslahatı olarak bilir. Açıktır ki fakir ve yoksullar, İslam toplumunun başlıca maslahatlarındandır.²⁸

Müfit Mugni'de, İbn İdris Şera'i'de, harcama yerinin Müslümanların maslahatı olduğundan fakir ve yoksulların ihtiyacını gidermek için kullanılması gerektiğini kabul eder. Vakıflar ve sadakalar genel olarak halkın yaptığı yardımlar, ihtiyaçları gidermek ve devlet hazinesinin temini için büyük bir kaynaktır. Devlet salahiyete ve gerekli işleve sahip olduğunda, halk ve devlet arasında güven meydana gelecek, bunun sonucunda ise devlet, halkın yardımlarıyla kendi vazifesini yerine getirmede daha çok çaba sarf edecektir.²⁹

¹⁷ Muessese-i Fıkhiyi Şia, Silsiletu'l-Yenabiu'l-Mevedde, ed-Daru'l-İslamiyye, miladi 1993, c. 29, s. 208.

¹⁸ Age, miladi 1990, c. 5, s. 181.

¹⁹ Age, s. 372.

²⁰ Age, s. 276.

²¹ Age, s. 411.

²² Age, c. 29, s. 343.

²³ Age, s. 280.

²⁴ Age, s. 232.

²⁵ Age, c. 5, s. 434.

²⁶ Age, c. 29, s. 247.

²⁷ Age, c. 5, s. 330-331.

²⁸ Huseyin Ali Muntezeri, Velayet-i Fakih, c. 3, Daru'l-Fikr, Kum 1411 h. k, 1. baskı, s. 495-498.

²⁹ Age, s. 37.

Mutlak Fakirlikle Mücadelede Fakihlerin Görüşü

Fakihlere göre fakirlere yardım ölçüsü, gınadır (yeterince-dir-yeterlilik). Gerçekte yeterlilik, müstehak olan fakirlere yardım sınırındır. Ğına fıkihta, şahsın kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu fertlerin standart ve münasip harcamalarını temin edebilecek gelire sahip olması anlamına gelir. Fakihlere göre standart ve orantılı harcamalar, ailenin konum³⁰ ve şanıyla mutabık harcamalardır. Bu yüzden herhangi bir sebepten dolayı şahsın geliri, şanına mutabık harcamalarını karşılamaması durumunda fakir sayılır.

Bazı fakihler de ğına kavramı hakkında başka bir unsur ileri sürerler, onlara göre halkın geneline göre normal bir gelire sahip olmak ğına için yeterlidir.³¹

Hadiste de beyan edildiği gibi zekât verme sınırı, bireyin genel itibariyle halkın seviyesine ulaşmasıdır.³²

İki unsurdan birisinin yokluğu, harcamalar için belirlenen gelirin düşmesine sebep olacaktır. Bu surette fert, fakir sayılacağından zekât almaya müstehak olacaktır. Bu yüzden zekât alan şahısların sayısı çoğalmıştır. Belirli bir güce sahip olup, yaşantıları halkın geneli seviyesinde olmayan kimseler ve kendi şan ve konumlarına göre yeterli gelire sahip olmayanlar yerine, yaşamlarının temel ihtiyaçlarının en azını temin edemeyenlerden başlanılmalıdır.

³⁰ Gerçi bu mefhumun algılanmasında sapmalar olmuştur da şan ve konum, olumlu yönler de sahiptir. Bunun tahlili için başka bir fırsat gereklidir.

³¹ Muhammed Bakır Sadr, İktisaduna, Mektebu'l-E'lami'l-İslami, 1. baskı, 1417 hk, s. 465 ve 475 ve 476.

³² Muhammed b. Hasan el-Hurru Amuli, Vesailu's-Şia, c. 6, bab 8 ez abvab-ı müstehakkini zekât, hadis 4, s. 159.

Humus, mali farzlardandır. Daha önce de söylenildiği gibi seyyid hakkı fakirliği ortadan kaldırmazsa şerî hâkim elinde bulunan diğer kaynakları fakir seyyidlere yardım için kullanabilir. Bu yüzden görünüşe göre genel olarak humusta hedeflenen şey, fakirliği ortadan kaldırmaktır. Fitre zekâtı ve kefaretlerde göz önünde bulundurulmuş ölçüler, fakirleri doyurmak ve onları giydirmektir.

Bu bölümde odaklanmamız gereken soru şudur; Acaba fakihler, yaşam standartları açısından daha çok sıkıntı ve zorluk içerisinde olan ev, giyim ve yemek gibi en düşük imkânata dahi temin edemeyen, başka bir tabirle mutlak fakirlik altında kıvrananlara öncelik tanımışlar mıdır?

Yukarıdaki soruya cevap vermek için, öncelikle kavramların doğru bir şekilde açıklanması gerekir. Zira fakirlik ve yoksulluk kavramlarıyla, mutlak fakirlik kavramı, mukayese edilmelidir. Mutlak fakirlik, yaşam gelirinin en düşük seviyesini teminden aciz olmaktır. Çünkü yaşayabilmek için asli üç ihtiyaç olan yemek, giyim ve meskenin temini zorunludur. Mutlak fakirlik buna işaret eder. Bu kavram, ekonomistler tarafından miladi 1970'lerde tanımlanmıştır. Fakirlik ve yoksulluk kelimeleri özellikle fıkhıta, zekâtın harcama yerleri başlığında konu edilmiştir.

Bu iki kelime, gelirin iki aşamasına işaret eder. Birinci aşama, hiçbir geliri olmayan ve yemek, giyim gibi temel ihtiyaçların temininden aciz olan muhtaçlardır. Bu yüzden kendisinin ve ailesinin karnını doyurmak için başkalarından yardım ister. İkinci aşama, geliri olan bir ferde işaret eder. Ama geliri onun ve bakmakla yükümlü olduğu fertlerin standart harcamalarını karşılamaz; yani geliri giderinden daha azdır. Buna göre şöyle bir netice alınabilir. Birinci aşama, mutlak fakirlik kavramını çağrıştırdığından temel ihtiyaçların en düşüğünün yokluğu, her iki kavram için de tatbik edilir.³³

Yukarıdaki denge ve birleşmeye dayanarak, fıkhı tarihinde mutlak fakirliğin adını

³³ Daha fazla bilgi için, Muhammed Rıza Y -sufi, Mecellenname-i Mufid, sayı 16, Mukayese-i Mefahim-i Fakr ve Meskenet Ba Du Mefhumi Fakr-ı Mutlak ve Nisbi.

zikretmeden bu olaya karşı fakihlerin mücadelesi şekilleri ve bakış açıları incelenebilir ve bu yolla fıkhın, dolu içeriğine konu eklenebilir. Bu bölümde mutlak fakirliğe karşı, fakihlerin mücadele şekli ve bakış açıları elde edilmeye çalışılmıştır. Birinci başlıkta geçtiği gibi fıkhı kitaplarında, fakirliğin ortadan kaldırılması için aynı derecede olmayan bazı kaynaklar zikredilmiştir.

Bu yüzden, çalışmalar kaynak itibariyle bir kaç gruba ayrılır. Birinci grup, geniş bir daireye şamil olan kaynaklardır. Bütün umumi maslahatları içine alır. Ganimetler bu grubun en önemlilerinden olup cizye, fey ve bir görüşe göre haraç da bunlardandır. Bundan dolayı bu kaynaklar, umumi maslahatlar adı altında mutlak fakirliği ortadan kaldıracak kabiliyete sahiptir. Fakihler, mezkûr kaynakların kullanımında, umumi maslahatlar için olan harcamaları zikretmişlerdir. Fakat mutlak fakirliğin ortadan kaldırılma önceliği konusunda, diğer maslahatlara değinmemişlerdir. Onlara göre, maslahatlar şartlara göre değişir, çünkü önemli maslahatların teşhisini hâkimin sorumluluğuna bırakmışlardır.

Vakıf ve miras da geniş bir daireye sahiptir. Burada vakfeden ve vasiyet eden şahıs, kendi mal varlığını herhangi bir maslahat yolunda harcaabilir. Gerçekte maslahatların belirlenmesi, vakıf ve vasiyet edenin idrak ve teşhisine bırakılmıştır.

İkinci grup, borçlanma ile ilgili kaynaklardır. Borçta şahıs, ihtiyacı olana bir müddet sonra geri vermesi şartıyla mal borç verir. Borç, hem zengine ve hem de fakire verilebilir. Borçta, malın geri verilmesi şart koşulduğu için, bu malı geri verebilecek fakirlere geri ödeme ümidiyle borç verilir. Örneğin, kudretleri olduğu halde iş gereçlerine sahip olmayan fakirler, borç alarak iş araç ve

gereçleri temin edebilir veya çalışmak için az bir sermayeye ihtiyacı olan fakirler, mezkûr şartlarda borç alıp çalışarak fakirlikten kurtulabilir. Bu yüzden borç, çalışmak için iş arayan fakirlerin, çalışabilmeleri için fırsat doğuran güçlü bir araçtır.

Fakat şunu dikkate almak konunun önemi gereği önemlidir, çalışma gücü olmayan fakirler için malın geri ödemesi söz konusu olmadığı için borç manasızdır.

Üçüncü grup, mutlak fakirliğe tam anlamıyla odaklı olan kaynaklardır. Hasat hakkı, belirli hak, humus, fitre zekâtı ve kefaretlere bu kabildendir. Hasat vaktinde bir grup fakirin mahsul toplanacağı zaman tarla başına geldikleri mekânda gerçekleşir. Onlar genellikle, fakirliğin şiddetinden en çok etkilenenlerdir. Verilen mahsulün ölçüsü de fazla değildir. Bu yüzden şahıslar, mutlak fakirliktedirler. Belirli haktaki genel yön, mutlak fakirlikte olanlara yöneliktir. Sadaka da genel olarak mutlak fakirlere yöneliktir. Zikredilen üç kaynak müstehap işlerdendir.

Humus, mali farzlardandır. Daha önce de söylenildiği gibi seyyid hakkı fakirliği ortadan kaldırmazsa şerî hâkim elinde bulunan diğer kaynakları fakir seyyidlere yardım için kullanabilir. Bu yüzden görünüşe göre genel olarak humusta hedeflenen şey, fakirliği ortadan kaldırmaktır. Fitre zekâtı ve kefaretlere göz önünde bulundurulmuş ölçüler, fakirleri doyurmak ve onları giydirmektir.

Gerçekte göz önünde bulundurulmuş şahıs, yiyecek ve giyeceğe ihtiyacı olanlardır. Bu yüzden bu iki farzda, mutlak fakirlik hedef alınmıştır. Gerçi fıkıh kitaplarında, fitre zekâtının kullanım yeri olan fakirle, beden zekâtındaki aynı olması bu konuyu belirsizleştirmiştir. Bu yüzden birinci grupta aslında umumi maslahatlar göz önünde bulundurulmuş ve fakirliğin ortadan kaldırılması

için öncelik beyan edilmemiştir. İkinci grupta borç, iş araçları ve sermayeye ihtiyacı olan fakirlere verilebilir. Ama fakirlik durumunun en şiddetlisi, borç dairesi içinde değildir. İlave olarak borç, müstehap işlerdendir. Üçüncü grupta hasat hakkı, belirli hak ve sadaka, mutlak fakirliği ortadan kaldırmak için düzenlenmiştir. Ama bunlar da müstehap işlerdendir. Humus da mutlak fakirliği ortadan kaldırmayı hedef edinse de yüksek oranda fakir seyyidler kapsamaktadır. Fitre zekâtı ve kefaretin hedefi mutlak fakirliği ortadan kaldırmak olmasına rağmen bu iş için geniş bir kaynak sayılmaz. Buna göre önemli bir hedefe sahip olan müstehap işler dışında mali farzlar, mutlak fakirliğin ortadan kaldırılması için bu yönlendirmeye sahip değildir denebilir.

Dördüncü grup, en meşhur mali farzlardan olan zekâtur. Bundan dolayı geniş bir şekilde bu konuya değinilmelidir.

1- Zekâtın Kullanımı

Kuran-ı Kerim fakir ve yoksulu, zekâtın verileceği sekiz yerden saymıştır.³⁴ Bu iki kavram, yeterlilik haddine ulaşmadan iki gelir merhalesine delalet eder. Birinci merhalesi mutlak fakirliğe tatbik edilebilir. Soru şudur: Acaba fakihler, zekâtın kullanılacağı yerde yaşam standartları açısından daha fazla zorluk çeken, yemek, giyim ve mesken gibi en temel ihtiyaçların temininden aciz olan kimseler için -başka bir tabirle, mutlak fakirlikten dolayı sıkıntı çekenler için- ikinci

³⁴ “Söz budur ancak; sadakalar (zekâtlar), yo - sulların, hiçbir şeyi bulunmayanların, o malı toplayıp devşirmeye memur olanların, gönülleri Müslümanlıkla uzlaştırılmak istenen kişilerin, kölelerle tutsakların, borçluların, Allah yolunda savaşanların ve yolda kalmışların hakkıdır, Allah’ın hükmüdür bu ve Allah her şeyi bilir, hüküm ve hikmet sâhibidir.” Tevbe, 60.

merhaleye nispetle öncelik hakkını kabul ediyorlar mıdır? Deliller, onların bu fertlerin önceliğini kabul etmediklerini gösteriyor. Bu deliller, en az üç başlık olarak zikredilebilir: “Zekâtın müstehak olanlara verilme önceliği”, “zekâtın paylaşım gerekliliğinin kabul edilmemesi” ve “zekâtın fakirlere yardım için yeterli olmama varsayımının düzenlenmemesi”.

a) Zekâtın Müstehak Olanlara Verilme Önceliği

Fakihlerin geneli, zekâtın paylaşımı ve kullanılacağı yerler konusunda, bazı öncelikler zikretmişlerdir. Ama bu öncelikler genel olarak zekâta müstehak olanların, yaşam standartlarına döner. Birçok fakih, zekât almaya müstehak olan şahısta adalet³⁵ vasfını şartlardan bir tanesi olarak zikretmiştir.

Cevahir’in yazarı, adalet şartına değinecek şöyle buyuruyor: “Adil olmayan bir şahıs, yemeğe muhtaç olacak kadar kötü ekonomik şartlara sahip olduğu zaman ona zekât vermenin sakıncası yoktur.” O, bu hükmü “Günahkâra yeterli ölçüde verilir.” rivayetinden istifade ederek verir. Çünkü “kadar” kelimesi, belirtisiz tenvine sahiptir. Bu, günahkâr fakire verilen en azın ölçüsüdür. Yani yemek ve giyim gibi mümkün olan en az ihtiyaçlardır. Ona göre zekâtın

³⁵ Merhum Ayetullah Yazdi Tabatabai, Urvetu'l-Vuska'da, c. 1, taklit konusunun 23. meselesinde adaleti şöyle tanımlıyor: “Adalet, farzları yerine getirme ve haramları terketme alışkanlığıdır. Zanni ve yakini olarak keşfedilen hüsn-ü zahire veya bilgi olarak fayda sağlayan yaygınlıkla sabit olur. Müçtehitlerin herbirisi tanımın içeriğine dipnot yazmışlardır. Her halükarda günah, farzları terkedip haramları yapmaktır. Günahkâr iki çeşittir, yapılan yardımları, birincisi içki içmek gibi haram yollarda harcayan, ikincisi namaz ehli olmayan şahıs gibidir. Söz konusu günahkâr, zekât malını haram yolda kullanandır.”

faizlenen günahkârın durumu, adil bir şahsınki gibi değildir.

Önceki konuyu beyan ettikten sonra Cevahir’in yazarı şu noktaya vurgu yapıyor: “Bütün bunlara rağmen, ihtiyat edilmeli ve zekât, günahkâr birine verilmemelidir. Çünkü iştil-i yakini, beraat-ı yakini gerektirir, uğraşın varlığı, kabulü de gerçek kılar. Burada asıl vazife olan zekâtın verilmesidir ve bu vazife yakinedir. Günahkâr şahsa zekât verilmesinin, delillerin umumiyet ve mutlaklığına dâhil olup olmadığı bilinmediği ve zekât verenin (beriu'z-zimme olduğu) sorumlu olduğu farzı edip etmediği kesinleşmediği için ihtiyat, (beraat-ı zimme'ye) sorumlu olduğu farzı eda ettiğine yakın hâsıl olması için adil şahsa verilmesidir.”³⁶

Bu yüzden Cevahir’in yazarı, sözünün başında yiyecek temini için adil olmayan şahsa ve ailesine zekât verilmesine izin verse de, birkaç satır sonra ihtiyatı, onun terkedilmesinde görür. Adalet şartı hakkında son dönemde yaşayan fakihlerin geneli, şart olmadığını kabul ederler.³⁷

Fakihler, zekâta müstehak olan bazı kimşeleri, ortaya koydukları birkaç delile binaen diğer bazılarına göre öncelenen müstehaplığı hakkında görüş bildirmişlerdir. Örneğin, Hadaik yazarı şöyle buyuruyor: “Âlimler, birkaç delile göre bazı müstehakların diğer bazılarına tercih edilmesinin müstehap olduğunu açıkça zikretmişlerdir. Birinin ötekinden daha faziletli olması gibi şeyler delildir. Birisi zor şartlarda dahi başkalarından birşey istemeyecek kadar hayâlidir. Müstehak olanın akraba ya da aileden olması tercih sebeplerinden birkaçıdır.” O, daha sonra

³⁶ Muhammed Hasan Necefi, age, c. 15, s. 394.

³⁷ Seyyid Ahmed Hansari, Camiu'l-Medarik, c. 2, s. 77, Müessesesi-i İsmailiyan, 2. baskı, 1364.

“Zekât verilirken en adil, en faziletli ve en çok ihtiyaç sahibinin gözetilmesinin üstünlüğü vardır. Zikredilen vasıflar arasında çelişki meydana gelirse, örneğin, birisi faziletli diğeri daha adaletli veya birisi daha adaletli diğeri daha muhtaç olduğunda, konumları araştırılmalı ve birisi, konumunun gerekliliğine göre seçmelidir.”

Allame vasıtasıyla Muhtefel kitabında Şeyh Mufid'ten şöyle naklediyor: “Müstehak olan bazılarının öncelenmesi farzdır.”

Şeyh Mufid'e göre ihtiyaç sahipleri fakirlik, basiret, paklık ve dindarlık ölçülerine göre değerlendirilirler.³⁸ Bu yüzden Şeyh Mufid'e göre takaddüm-öne almak için gerekliliklerde, ihtiyacın şiddet ve derecesinin yeri yoktur. Ama Hadaik yazarının tabiriyle âlimlerin açıkça zikrettiği ihtiyaç sahibi şahıs müstehap öncelikler cümlesindedir. Çok fazla ihtiyacı olmasına rağmen hayâsından dolayı başkasından istememiş ve başkasına el açmamıştır. Bu durumda dahi şiddetli ihtiyacın tercih sebeplerinden biri olduğunu açıkça söylemiyorlar. Merhum Allame Hilli, Tezkire kitabında bu noktaya açıklık getirerek şöyle buyuruyor: “En çok ihtiyacı olan şahıslara öncelik vermemiz müstehaptır.” Allame Hilli, aynı şekilde fazilet ehli şahısların da öncelikte tutulmasını müstehap bilir. Başkalarından bir şey istememeyi de başlıca tercihler arasında zikreder. Çünkü bu şahıslar,

genelde bu ruh haline sahip olduklarından daha çok sıkıntı çekerler.³⁹

Büyük fakih merhum Seyyid Muhammed Kazım Yazdi, Urvetu'l-Vuska'da, adalet ve faziletten sonra ihtiyaç derecesini de başlıca müstehap tercihlerden kabul eder. O şöyle buyuruyor: “Zekât verilirken en adil, en faziletli ve en çok ihtiyaç sahibinin gözetilmesinin üstünlüğü vardır. Zikredilen vasıflar arasında çelişki meydana gelirse, örneğin, birisi faziletli diğeri daha adaletli veya birisi daha adaletli diğeri daha muhtaç olduğunda, konumları araştırılmalı ve birisi, konumunun gerekliliğine göre seçmelidir.”⁴⁰

Ayetullah Muntezeri bu konunun devamında, tercih edilebileceklerin içinden birinin tercih edilmesine (tercih-i müreccehat) delalet eden rivayetleri zikrettikten sonra adalet ve faziletin tercihini beyan eden rivayetlerle, şiddetli ihtiyaca öncelik veren rivayetler arasında, zekâtın şer'î yasalasma

³⁸ Yusuf el-Bahrani, el-Hadaiku'n-Nazire, age, c. 12, s. 226-228.

³⁹ Hasan b. Yusuf Hilli, Tezkiretu'l-Fukaha, c. 5, s. 338-339, Müessese-i Alu'l-Beyt, 1. baskı, 1414 h.k.

⁴⁰ Seyyid Muhammed Kazım Yazdi, Urvetu'l-Vuska, c. 2, mesele 9, zekât müstahaklarının sıfatları babı.

“Allah-u Teâla namazı farz kıldığı gibi zekâtı da farz kılmıştır. Ve zenginlerin mallarından fakirlere yetecek ölçüde farz kılmıştır. Eğer Allah, farz edilen ölçünün onlar için yeterli olmayacağını bilseydi kesinlikle daha fazlasını farz kılardı. O halde fakirlerin fakirliği, zenginlerin, fakirlerin hakkını ödemekten imtina etmesi sebebiyledir. İlahi hükmün eksikliğinden değildir.”

hikmetiyle uyumlu olsa da çelişki olduğunu kabul eder.⁴¹

Bu yüzden zekâtın kullanım yeri tercihlerinde, şiddetli fakirlik yaşayan; yemek, giyim ve mesken gibi bedensel temel ihtiyaçların en azını temin etmekten aciz olanların tercih edilmeleri zorunlu değildir. Gerçi Al-lame Hilli ve merhum Yezdi gibi fakihler, müstehap tercihlerden biri olarak şiddetli ihtiyacı, adalet ve faziletle beraber zikretmişlerse de nihayetinde hiç kimse şiddetli ihtiyaç tercihinin zorunluluğunu kabul etmemiştir.

b) Zekâtın Paylaşım Gerekliğinde Adalet Görüşü

Zekâtın kullanılacağı yerler hakkında beyan edilen konulardan bir tanesi de zekâtın, paylaşımı veya paylaşılmamasıdır. Gerçekte soru şudur, zekât almaya müstehap olanlar sekiz kısım olduğundan, acaba zekât bütün bu gruplar arasında bölünmeli mi veya bu gruplardan sadece bazılarına verilebilir mi?

Şia fakihlerine göre zekâtın verileceği yerler sekiz grup olsa da onlar arasında zekâtın paylaşımı farz değildir.

Bu yüzden, maruf olan şudur: Fakirlik ve yoksulluk kelimeleri yanyana kullanıldıkları zaman iki farklı kavrama delalet ettiği için paylaşım farz olmadığından bu iki kavram arasındaki farkın idrakı araştırma konumuz değildir.

Merhum Hansari bu konu hakkında şöyle buyuruyor: “Kuran-ı Kerim ve bazı hadisler, zekâtın kullanılacağı yerleri beyan etmiştir. Eğer bu guruplar arasında zekât paylaşımı gerekli olsaydı, fakirlik ve miskinlik kavramlarının farkının ortaya çıkması için

⁴¹ Huseyin Ali Muntezeri, ez-Zekât, c. 3, s. 252, Neşr-i Tefekkür, 1. baskı, 1413 h.k.

araştırma yapmaya gerek olurdu ve bu iki lafızdan hangisinin zekât verildiğinde vecibenin yerine getirilmesi hakkında bir sorunla karşılaşmamak için en kötü yaşam şartlarına delalet ettiğinin araştırılması gerekirdi. Ama zekât paylaşımı gerekli değilse, bu durumda kavramlar arasında araştırma ve bu kavramları birbirinden ayırmanın önemli bir sonuç ve faydası olmayacaktır. Çünkü önemli olan zekât verilebilmesi için cevaz oluşturacak bir tanımdır. Görünüşe göre cevaz haddinin her iki kavram için geçerli olan Gani-fazla olunmaması olduğu hakkında ihtilaf yoktur.⁴²

Allame Hilli Tezkiretu'l-Fukaha'da şöyle buyuruyor: "Tüm Şia âlimlerine göre paylaşım farz değildir. Ehl-i sünnetin çoğunluğu da bu inançtadır. Hasan Basri, Suri, Ebu Hanife, Ahmed, aynı şekilde Ömer, Huzeyfe, İbn Abbas, Said b. Cubeyr, Tuhei, Eta ve Ebu Ubeyd de bu görüşe sahiptirler. Fakat Malik'e göre paylaşım farz olmasa da, ihtiyacı en çok olan öncelikte tutulmalıdır."⁴³

Her halükarda fakirliğin farklı katmanları göz önünde bulundurulmalı. Mahrumiyet ve yokluktan yeterlilik merhalesine ulaşana kadar, hatta muhtaç kimse şanına uygun en temel yaşam ihtiyaçlarından yoksun olduğu halde, paylaşımın gerekliliğini kabul etmemek ve mezkûr gruplardan her birine verileni yeterli görmek, fakirliğin en haşin çehresi olan, mutlak fakirlikle mücadele için, özel bir başlığın olmadığını gösterir.

c) Fakirlere Yardım İçin Zekâtın Yeterli Olmadığı Varsayımı

Fakihler humus babında şöyle bir konuya değinirler: Seyyid hakkı, fakir sey-yidlerin ihtiyaçlarını gidermeyip onları hala

fakir bıraktığı zaman, hâkim beytûlmaldan vereceği mallarla bunu telafi etmelidir. Gerçi fakihler humus konusundaki sey-yid hakkının yeterli olmama imkânına değinseler de zekât konusunda, Mabsut⁴⁴ kitabında Şeyh Tusi'den başka hiçkimse bu konuya değinmemiştir. Verilen zekâtlar, ihtiyaç sahiplerinin yaşamları için yeterli olmazsa ne yapılmalıdır?

Merhum Şeyh, humus konusunda izhar ettiği gibi zekâtın muhtaçlar için yeterli olmaması durumunda beytûlmaldan istifade edilmelidir. Burada şöyle bir sorunun yeri vardır: Fakihler, neden zekâtın yeterli olmama varsayımına değinmişlerdir? Görünüşe göre bu sorunun cevabında iki delil zikredilebilir. Birincisi, fakihler şöyle tasavvur etmiş ve şu kaniya varmış olabilirler; zekât mallarının verilmesiyle fakirlerin ihtiyaçları tamamen giderilebilir. Bu yüzden onların fakirliklerinin giderilmesi için diğer mallara ihtiyaç yoktur.

Bu yüzden Mabsut kitabında Şeyh Tusi'den başka hiç kimse yetersizlik ihtimalini vermemiş ve bu konudan bahsetmemiştir. Görünüşe göre fakihlerin genelinin bu inanç ve tasavvurunun kaynağı olan zekâtın, fakirlerin ihtiyacına yeterli olduğu görüşü, rivayetlerdedir. Çünkü bazı rivayetlerde bu noktaya işaret edilmiştir; toplumdaki zenginler, zekâtlarını verdikleri takdirde bu mallar, onların ihtiyaçlarını giderecek ve hiçbir fakir kalmayacaktır.

Abdullah b. Senan sahih bir hadiste İmam Sadık'tan (a.s) şöyle naklediyor:

"Allah-u Teâla namazı farz kıldığı gibi zekâtı da farz kalmıştır. Ve zenginlerin mallarından fakirlere yetecek ölçüde farz kalmıştır. Eğer Allah, farz edilen ölçünün onlar

⁴² Seyyid Ahmet Hansari, age, s. 58.

⁴³ Hasan b. Yusuf el-Hilli, age, s. 336-338.

⁴⁴ Muessese, Fıkh-ı Şia, age, c. 29, s. 201-202.

için yeterli olmayacağını bilseydi kesinlikle daha fazlasını farz kılardı. O halde fakirlerin fakirliği, zenginlerin, fakirlerin hakkını ödemekten imtina etmesi sebebiyledir. İlahi hükmün eksikliğinden değildir.”⁴⁵

Aynı manaya, Muhammed b. Müslim’in sahihi ve İmam Sadık’tan nakledilen (a.s) mutaber rivayet de delalet eder.⁴⁶ Bundan dolayı Allah, zekâtu fakirlerin ihtiyaçlarını tamamen giderecek şekilde teşrii etmiş olduğundan, bu hüküm icra edildiğinde fakirlerin hakları ödenecektir. Sorun, bazı zenginlerin bu vazifeye amel etmeyip farz olan mali hakları yani zekâtu vermemelerindedir.

Yukarıdaki mananın kabulü, beyan edilen noktanın devamlı ve bütün şartlarla mutabık olması, zekâtu yetersizlik varsayımının beyan edilmemesine sebep olmuş olabilir, bu ihtimali vardır. Görünüşe göre zekâtu yetersizliği varsayımının beyan edilmemesi için başka bir sebep mevcuttur.

Fakihler bu sebepten dolayı bu konuya değinmemiş olabilirler. Zekât, fakirlerin ihtiyaçlarını gidersin ya da gidermesin, fakihler onlar için farz haklardan başka bir hakkı kabul etmiyorlar. Çünkü zenginlerin mallarından alınması gereken farz hakları alınmıştır. Farz olan zekâta yapılacak eklemenin delile ihtiyacı vardır ki böyle bir şey de mevcut değildir. Zekâtu dokuz yerin dışında herhangi bir hakka sahip olmadığını söyleyen hadislerle istinaden böyle bir yorum çıkarılabilir.⁴⁷

Sonuç olarak mezkûr delillerden şöyle bir netice alınabilir: Fakihlerin görüşlerinde ve fikhın zekât babında fakirliğin en haşin

çehresi olan yemek, giyim, mesken gibi temel ihtiyaçların temini için en düşük imkânatan yokluğu ile mücadeleden bahsedilmiş, fakat çok önem verilmemiştir.

Bunun sebebi onların, fakirliğin ortadan kaldırılmasını zekât, humus, fey ve bazı malların halkın genel maslahatlarında kullanım yerleri çerçevesinde caiz görmelerinden kaynaklanır. Bu vazife, zekât, humus ve diğer mali kefaretlar gibi mali farzların çerçevesinde, zenginlerin sorumluluğundadır. Ve bu kaynakların toplanarak, genel maslahatlar ve Allah yolunda kullanılması, devletin sorumluluğundadır. Bundan dışında, fakirlikle mücadelede zenginlerin hiçbir sorumluluğu yoktur. Bu durum, bazı hadislerin gerektirdiği gibi zenginler görevlerini gerçekleştirmeleri ya fakirliği ortadan kaldırmak için yeterlidir veya zenginlerin bundan fazlasıyla sorumlu tutulmadıklarındandır.

Bu söz devlet içinde geçerli olabilir. Zikredilen kaynaklar, fakirliğin ortadan kaldırılması için yeterli olmazsa, devlet, fakirliği ortadan kaldırmak için diğer kaynaklardan faydalanmak ve yeni vergiler koymakla sorumlu değildir.

Fakirlik ve yoksulluğun varlığının sürmesi devletin yönetimini zorlaştırır ve fakihlerin bu konuda görevlerini eksik yaptığı olgusunun zamanla oluşumu önlenemez hal alır.

2- Yemek Zorunluluğu

Şehid-i Sani değerli Lum’e şerhi kitabında zorunlu yerleri şöyle sayıyor:

1-Bir şahıs, yemek yemediği zaman ölme ihtimali ile karşı karşıya kalabilir.

2- Bir şahsa göre yemek yememek hastalanmasına veya hastalığının şiddetlenmesine yol açabilir.

⁴⁵ Muhammed b. el-Hasan el-Hurr-i Amuli, age, babu evvel min ebvabi ma tecibu fihi’z-zekât, hadis 3.

⁴⁶ Age, hadis 2 ve 6.

⁴⁷ Age, bab 8 min ebvabi ma tecibu fihi zekât.

3- Yemek yememek, şahsın şiddetli bir şekilde zayıf kalmasına ve eğer yolculukta ise kervandan geri kalarak zorluk ve sıkıntıya düşmesine sebep olabilir.⁴⁸

Zikredilen şıklar, özel bir haleti gösterse de fakihlerin özel ama yeterliliğe karşı tavırları bize, neticeye varmada yardımcı olur. Bir şahıs, aşırı açlıktan korkar, yemek yememek onun ölmesine veya hastalanmasına veya hastalığının şiddetlenmesine sebep olursa, böyle bir durumda başkasından yemek alamadığı zaman, zorunluluk miktarınca leş ve eti haram olan hayvanın etinden yiyebilir. Fakat bir başkasının yanında yiyecek bulunması durumunda iki yol ortaya çıkar; ya yiyeceğe ihtiyacı olan şahsın, o yemeği almak için parası vardır ve yemek karşılığında ödeme yapmalıdır veya o yemeği alacak parası yoktur.

Parası olduğu takdirde yiyecek sahibi, yiyeceği o şahsa vermek zorundadır. Çünkü zorunlu olan şahıs ölmek gibi bir tehlikeyle karşı karşıyadır ve muhterem bir canı kurtarmak farzdır; hastalık veya hastalığın şiddetlenmesine maruz kalmıştır ki bu, itina edilmesi gereken bir zarardır.

Bu yüzden yiyecek sahibi şahıs, “zarara uğratmamak” kuralı gereği malını vermek zorundadır. Diğer taraftan zor durumda olan şahsın, yiyecek mukabilinde vereceği parası ya da malı olduğunda malını vermesi farzdır. Çünkü yiyeceği parası varken karşılıksız vermek yiyecek sahibine zarar vermektedir. Burada da “zarara uğratmamak” kuralı tekrar uygulanır.

O halde parası ya da malı olan zor durumdaki şahıs, yiyecek sahibinin karşılık istememesi dışında alacağı yiyecek karşılığında

para vermelidir. Fakat yiyecek sahibi zorunlu durumu görerek yiyeceği, normalin üstünde bir fiyata satmak isterse bu durumda Şeyh Tusi, Mabsut kitabında özel bir görüşe sahiptir. Ona göre yukarıdaki durumda zor durumda olan şahıs malı, yiyecek sahibinden kaba kuvvetle alabilir. Bunu yapmalıdır çünkü şer’i açıdan o, yiyeceğe müstahaktır ve yiyecek, ödemeyi engelleyen başka birinin elindedir.

Kaba kuvvete gücü yetmeyen şahıs, almak istediği malın bedeli karşılığında başka bir şey ödemeyecek şekilde geçersiz bir alış-veriş hilesine başvurarak yiyeceği alabilir.

Eğer sahih bir alış-veriştten başka bir yol bulunmazsa ödemeyi kabul etmeli ve yiyeceği normalin üstünde bir fiyatla satın almalıdır.

O, normalinden daha fazla bir değere alınan mal ve alış-verişte belirlenen fiyattın, zor durumda olan şahsın aldığı mala sahip olup olmaması hakkında ihtilaf olduğunu söyleyerek şöyle buyuruyor: “Bazıları zor durumda olan şahsın aldığı malın sahibi olduğunu kabul etmişlerdir. Fakat bazıları da, bu durumda da sadece ödediği karşılık miktarınca sahip olduğunu söylemişlerdir. Çünkü zor durumda olan şahsın durumu, mecbur edenin durumu gibidir. Sonuçta ise Şeyh, Mabsut kitabında son görüşü kabul eder.”⁴⁹

Allame Muhtelef’te⁵⁰, Muhakkik Şerai’de ve Cevahir yazarı kitabında⁵¹ eğer malın karşılığında fazlası zor durumda olan şahsın ödeyebileceği bir miktar ise, ancak o miktara sahip olacaktır. Buna göre zor durumda olan

⁴⁸ Zeynuddin b. Ali el-Amuli, Şerhu Lum’eti’l-Dimeşkiyye, c. 7, s. 348, İntişarat ve Çaphane-i İlmıyye-i Kum, 2. Baskı, 1396 h.k.

⁴⁹ Muhammed b. el-Hasan el-Tusi, el-Mabsut, c. 6, s. 285-286, el-Mektebetu’l-Murtezviyye.

⁵⁰ Hasan b. Yusuf el-Hilli, el-Muhtelef, c. 687, Mektebetu’n-Neyneva el-Hadise.

⁵¹ Muhammed Hasan el-Necefi, age, c. 36, s. 438.

şahıs sadece verebileceği fiyattan fazlasına sahip olamaz. Şimdi şu soruya dikkat edelim: zor durumda olan şahsın yiyecek karşılığında verebileceği mal ya da parası olmaması halinde, acaba yiyecek sahibinin bu yiyeceği vermesi farz mıdır?

Şeyh Hilaf'ta ve İbn İdris Şerai'de yiyecek sahibinin hiçbir zorunluluğu olmadığı görüşünü kabul ediyorlar. Kendi görüşlerine bazı deliller sunmuşlardır. Öncelikle telefe yardımın örneklerinden olmadığı için yiyecek vermemek haram değildir. İkincisi muhterem bir canı korumak farzdır lakin bunun delili icmadır ve icma, şer'i hükümlerin lafzi olmayan delili olduğundan onun yakın edilen miktarıyla yetinilir.

Bu yüzden muhterem bir canı kurtarmak için bir malı bağışlamanın farz olması, belli değildir. Aksine farz olmadığı kesindir. Çünkü şeri kurallara uygun davrananların devamlı yapageldikleri tam tersidir (hâlbuki müstemir sire-i müteşerri bunun hilafıdır). Örneğin para ödeyerek kurtarabilecekleri halde ödenmediğinden dolayı ölen şahıslar veya tedavi için paraya ihtiyacı olan hastalar, eğer muhterem canı kurtarmak farz olsaydı, zikredilen yerlerde para ödemek farz olurdu. Ve bu gösteriyor ki, muhterem canı korumak mutlak surette farz değildir. Bu şu demek, fıkıh âlimleri ve takva sahipleri, kendileri hesabına para ödenmese de ihtiyaç sahibini rahatlatırlar.

Şeyh'in Hilaf'ta ve İbn İdris'in Şerai'de istisnai görüşleri karşısında diğer fakihler zor durumda olan şahsa yiyecek vermeyi, İbn Ebu Umeyr'in İmam Sadık'tan (a.s) naklettiği birçok muteber rivayete dayanarak farz bilirler. İmam Sadık (a.s) şöyle buyuruyor: “Bir tek kelimesiyle bir müminin öldürülmesine sebep olan şahsın kıyamet

günü alınca, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmiştir, yazılır.”⁵²

Allah'tan ümidin kesilmesi, şahsın müekked haramları yaptığı zamandır. Burada da şahsın “yiyeceği vermiyorum” demesi veya fiili olarak vermemesiyle zor durumda olan şahsın ölümüne sebep olur. Aynı şekilde Cevahir yazarı şöyle buyuruyor: “Muhterem bir canı koruma gerekliliği, delile ihtiyacı olmayan aşikâr şeylerdendir.”⁵³

Fakihlerin, yiyecek verilmesinin farz olması hakkındaki meşhur görüşünü kabul ettikten sonra şu soru beyan edilir: Veren şahsa hangi ölçüde vermesi farzdır? Acaba zor durumda olan şahsı, ölümden kurtarıp hayatına devam edebileceği miktarda mı vermelidir yoksa onu doyuracak ölçüde mi vermesi gerekir?

Şehit Sani, her bir görüş için bir takım sebepler zikrettiği iki ihtimal veriyor.⁵⁴ Cevahir yazarı, doyuracak ölçüde verilmesinin gerekliliği görüşünün aşikâr bir zayıflığa sahip olduğuna inanıyor. Çünkü “zaruret, kendi miktarınca belirlenir” ve burada daha fazla zorunluluk iktiza etmediği sürece ölçü, sedd-i ramaktır (en az miktardır).⁵⁵

Gerçekte zorda olana yiyecek vermenin gerekliliği ve onun ölçüsü konusunda, bir taraftan muhterem bir canı korumak, diğer taraftan “insanlar kendi mallarının sahibidirler” kuralıyla çelişir.

Muhterem canın korunmasıyla, mülkiyetin korunması kendi ölçütlerinden dolayı

⁵² Muhammed b. el-Hasan el-Hurr-i Amuli, age, c. 19, 2. Bab, min ebvabi'l-kısas fi'n-nefs, hadis 4, s. 9.

⁵³ Muhammed Hasan el-Necefi, age, s. 432-433.

⁵⁴ Zeynuddin b. Ali el-Amuli, Mesaliku'l-Efham fi Şerhi Şerai'l-Ahkâm, c. 2, s. 250, Mektebetu Basiret, Kum.

⁵⁵ Muhammed Hasan el-Necefi, age, s. 434.

birbirleriyle çelişir. Elbette muhterem canın korunması, muhterem canı korumaya sıdk ettiği sürece öncelik sahibidir. Fakat muhterem canı korumak, ondan fazlasına sıdk etmemiştir. Mülkiyet hakkını korumak, gerekliliğin kaldırılmasını zorunlu kılar. Çünkü sedd-i ramaktan fazlasını kabul etmek, gerekliliğin olmamasını kabullenmektir ve ihtiyaçtan fazlasının yapılması halinde yardım ve ihsan etmiş sayılır. Şahıs, çaresizlik haddine ulaşır ve yiyecek sahiplerinin sayısı da çok olursa herhangi bir çelişkiye düşülmeden şahıs kurtarabilir.

Sonuç

Bu makalenin hedefi fakihlerin, fakirlik olgusuna ve mutlak fakirliğe karşı bakış açılarına ulaşmaktır. Bu yüzden fakirlikle mücadele, zenginlerin ve devletin fakirlik karşısındaki vazifesi, bu vazifenin sınırı, mutlak fakirlikle mücadelenin diğer fakirlik katmanlarına nispetle öncelik tanınarak tercih edilmesi veya edilmemesi hakkındaki görüşlerin ortaya konulması, bu makalenin hedeflerindedir. Bu araştırmadan ele geçen sonuçları şu şekilde beyan etmek mümkündür:

1- Şahıs çaresizlik haddine ulaştığında gücü yeten herkesin onu kurtarması farzdır. Eğer tek bir kişi varsa ve kurtarmaya gücü yetiyorsa, ona vacib-i aynı olur. Eğer birden fazla olursa, vacib-i kifaidir. Çünkü muhterem canı korumak farzdır. Sadece çaresizliği ortadan kaldıracak ölçüde vermek farzdır. Bu yüzden zaruret daha fazlasını gerektirmediği sürece seddi ramak miktarınca vermek gereklidir.

2- Çaresizlik aşamasından sonra fakirlere karşı zenginlerin vazifesini iki bölüme ayırabiliriz. Birinci bölüm zekât, humus, fitre zekâtı, kefare, belirli hak, hasat hakkı

ve hatta adak gibi mali farzlardır. İkinci bölüm, zenginlerin gönüllü olarak yaptıkları borç, vakıf, miras ve sadaka gibi yardımlardır. İnançlı zengin, Allah rızası ve uhrevi sevaplar için gönüllü olarak zikredilen yardımları yapar.

3- Fakihlere göre devletin de fakirlere karşı vazifeleri vardır. Devletin elinde bulunan kaynaklardan bazıları fakir ve yoksullar için kullanılır ve diğer bazılarının belirli kullanım yerleri olmadığından Müslümanların maslahatı ve İslam toplumu için kullanılır. Bu kaynakların, fakirliği ortadan kaldırmak için kullanılması, devletin teşhisine ve fakirliğin hâkim açısından diğer maslahatlara nispetle önemine bağlıdır.

4- Fakirliğin ortadan kaldırılması için ihtisas edilen kaynakların bazıları, mutlak fakirliği ortadan kaldırmak içindir. Borç verme kurumu, müstahak olanın borç alarak küçük sermayelerle veya araçlarla çalışmasına yardımcı olarak fakirlikten ve hatta mutlak fakirlikten kurtulabilecek fakirlere yardım eden bir kurumdur. Gerçi borcu geri ödeme ümidi olmayan fakirler için borcun manası yoktur. Sadakalar, hasat hakkı, belirli hak, mutlak fakirliği ortadan kaldırmaya yönelik belirli müstehaplardandır. Fitre zekâtı ve kefareter de mutlak fakirliği ortadan kaldırmaya yönelik farzlardandır.

5- Zekât, fakirliği ortadan kaldıran en önemli farz kaynaklardan sayılır. Görünüşe göre fakihler, bu kaynak ile mutlak fakirliği ortadan kaldırma önceliği görüşünü benimsememişlerdir. Çünkü birinci olarak Şia fakihlerinden ve Ehlisünnetin meşhur âlimlerinden hiç birisi, zekâtın müstehak sınıflar arasında paylaşımının gerekliliğine benimsememişlerdir. Bu yüzden zekât mallarının mutlak fakirlere göre daha iyi durumda olan şahıslar için kullanılması yeterlidir. İkincisi, Mabsut'ta

Şeyh Tusi'den başka hiçbir fakih, zekâtın, fakirlerin ihtiyaçlarını gidermek için yetersiz olduğu varsayımına değinmemiştir. (Şehit Sadr'ın İktisadımız kitabı istisnalardan sayılabilir.) Bu varsayımın konu edilmemesi zihne şu görüşü getirebilir; fakihler, devlet ve zenginlerin vazifesi çerçevesinde bundan fazlasını benimsememişlerdir.

6- Önceki bölümün genelinden anlaşılana şu ki, fakihler, mutlak fakirlikle mücadelelenin önceliği olduğunu kabul etmemektedirler. Çünkü hadislerle dayanarak zekâtı, fakirlerin ihtiyaçlarının temini için yeterli görüyorlar. Yetersizliği hakkında ise bir delil olmadığını kabul ediyorlar. Bütün herkes zekât vererek vazifesine amel ettiğinde fakir kalmayacaktır. Fakirin varlığı zekâtın yetersizliğinden değil, bazı zenginlerin sorumluluklarını yerine getirmemesindedir.

7- Bu delilin doğru kabul edilmesi, hem zekâtın yetersizliği varsayımının düzenlenmemesinin ve hem de zekâta müstahak grupları arasında zekâtın paylaşımının farz olmasını kabul etmemenin beyanıdır. Çünkü her ne kadar zekâtın müstahak grupları arasında paylaşılmasının farz olmadığına inanılsa da zekât, bütün sınıfların ihtiyaçlarını gidermek için yeterlidir.

Fakirlerin ihtiyacının giderilmesi için zekâtın yetersizliği varsayımının düzenlenmemesinin delili, fakihlerin belirli farz haklardan başka bir mali farzı resmi olarak tanı-mamalarından kaynaklanabilir. İster zekât, fakirliğin tamamen ortadan kalkmasına sebep olsun ister olmasın, her iki surette zenginler, kendi vazifelerine amel etmişlerdir. Bu çıkarımda, bazı hadislerle istinat edilmiştir. Elbette muhalif deliller de mevcuttur.

8- Önceki maddelere istinaden şu netice alınabilir; fakihlere göre fakirlikle mücadele zorunluluğu zekât, humus, kefare, fitre zekâtı gibi belirli mali farzlar, zenginler için zorunludur. Bu zorunluluk, kullanımı sadece fakirler için olan devlete ait kaynaklar için de geçerlidir. Eğer yapılan yardımlara rağmen hala mahrum şahıslar mevcutsa, zenginlerin mallarından, başka bir mali farz belirlemek için delil yoktur. Ama manevi yönler, ilahi hedeflere ve uhrevi sevaplara dayanarak yardımlaşmaya, kardeşlik hakkına ve mali müstehaplara birçok vurgu yapılmıştır. Gönüllü yapılan yardımlarla mahrumların elinden tutmak toplum arasındaki bağı güçlendirir.